

Valfrihet och konkurrens

Utvecklingstendenser inom gymnasieutbildningen

Stefan Lund

Institutionen för pedagogik, Växjö universitet

Sammanfattning: Syftet med den här artikeln är att diskutera de utvecklingstendenser som tagit form inom gymnasieutbildningen i samband med kommunaliseringen, friskoleetableringen och elevers ökade valfrihet inom en lokal utbildningsmarknad. Ett särskilt intresse riktas mot den diskursiva dynamik som skapas i samband med att gymnasieskolorna börjar profilera sig med syftet att informera och locka till sig elever. Analysen genomförs i tre steg. Inledningsvis ger artikeln en bild av den studerade utbildningsmarknadens lokala förutsättningar. I ett andra steg tolkas gymnasieskolornas olika profilerings- och informationsstrategier. Denna tolkning baseras på gymnasieskolornas hemsidor, de informations- och reklamfoldrar som delas ut till eleverna samt på observationer av skolledares och lärares presentationer av gymnasieskolornas utbildningsutbud vid så kallade »Öppet hus»-dagar. Kategoriseringarna utgör tolkningsunderlag för artikelns avslutning, där två olika programtexter på en kommunal gymnasieskola analyseras. Resultaten pekar på att det skapats praktiker inom gymnasieutbildningen, där saklig och objektiv information sammanblandas med annonsering och reklam.

Konkurrensen mellan gymnasieskolor har ökat efter 1990-talets decentraliserings-, friskole- och valfrihetsreformer. Reformerna syftar bland annat till att öka skolornas profileringsmöjligheter och att utveckla lokalt anpassade utbildningsalternativ (SOU 1996:1; SOU 1997:1; Prop. 1997/98:169). I samband med att gymnasieskolorna dels får möjlighet att profilera sig, dels börja konkurrera med varandra, kommer informationen till eleverna om aktuella utbildningsvägar att bli en viktig faktor för att utbildningssystemet ska fungera planerligt. För det första blir informationsspridningen till en fråga om elevers lika möjligheter att välja. Alla elever med godkända betyg ska ha möjlighet att välja gymnasieutbildning efter intresse och fallenhet. För att kunna fatta väl underbyggda utbildningsval krävs saklig information om programinnehåll, framtida arbetsmarknad, behörighet till högre studier etc.

För det andra måste gymnasieskolorna se till att informationen når eleverna av strategiska skäl. Deras informationsspridning ska ju inte bara ge alla samma chanser att välja gymnasieprogram. Genom säljande reklam kan

skolorna vid behov också försöka locka till sig elever och fylla sina program av ekonomisk hänsyn. I vissa fall förefaller alltså gymnasieskolornas informationsflöde riktas mot aspekter som har lösa kopplingar till utbildningens innehåll och form. Det kan exempelvis handla om att locka elever med bärbara datorer, körkortsutbildning, resor etcetera (Lund 2006).

Utbildningsreformerna har skapat utrymme för enskilda kommuner och kommunala samverkansområden att organisera dagens gymnasieutbildning. Det finns således en viktig skillnad mellan det tidigare regel- och detaljstyrda linjegymnasiet och dagens målstyrda kurs- och programgymnasium. I det tidigare utbildningssystemet reglerades gymnasieskolornas utbildningsutbud regionvis. I detta system konkurrerade eleverna med sina betyg om ett bestämt antal linjeplatser. I dagens utbildningssystem konkurrerar gymnasieskolorna om ett okänt antal elever för att fylla sina program.

God utbildning drar till sig många elever och många elever i nuvarande ersättningssystem betyder god ekonomi och gynnsamma villkor för utvecklingsarbete. Utbildningspolitiskt betraktas detta som ett sätt att sätta press på mindre attraktiva skolor att förändra sin utbildning (Prop 1997/98:169). Gymnasieskolorna kan därmed inte producera vilken utbildning som helst. Utbildningens innehåll och profilering står i relation till elevernas utbildningsval¹ (Hill 1998, Lemar 2001, Nilsson-Lindström 2001)². En annan innebörd är att mindre attraktiva program kommer att läggas ner. Inom det lokala utbildningssammanhang som ska diskuteras i denna artikel ger exempelvis ingen av gymnasieskolorna industriprogrammet på grund av lågt söktryck.

Avsikten med den här artikeln är att diskutera den utveckling som tagit form i samband med decentraliserings-, friskole- och valfrihetsreformerna under 1990-talet och framåt. En lokal utbildningsmarknad har studerats, varvid särskilt intresse riktas mot gymnasieskolornas profilering och hur de informerar och försöker locka till sig elever.

STUDIENS UTGÅNGSPUNKTER

En viktig utgångspunkt för den fortsatta analysen är att studera de lokala sammanhang där människors kommunikation och interaktion sker. Här kommer praktikbegreppet att användas som verktyg för att tydliggöra dessa ambitioner. Med begreppet praktik avses:

habitualised ways, tied to particular times and places, in which people apply resources (material and symbolic) to act together in the world. (Chouliaraki & Fairclough 1999 s 21)

Inom ramen för den sociala praktik som studeras här, kommer människors handlande i en mängd avseenden att ha en kommunikativ och språklig karaktär:

My view is that ›discourse‹ is use of language seen as a form of social practice, and discourse analysis is analysis of how texts work within sociocultural practice. (Fairclough 1995a s 7)

Den sociala praktiken bär kort och gott på diskursiva dimensioner. Vidare vill jag betona sammanhanget och att en praktik rymmer relativt beständiga handlingar som reproduceras via social interaktion. I detta fall kommer vi att diskutera utvecklingen av den praktik där gymnasieskolors profilerings- och informationsstrategier tar form. Den eventuella förändring som sker i dessa strategier blir då till en huvudsak för analysen.

Chouliaraki och Fairclough (1999) menar att en diskursordning är den språkliga och textbaserade aspekten av den sociala kamp och ordning som pågår och etableras inom exempelvis utbildningssystemet. En diskursordning är alltid historiskt relaterad och begreppet kan därför användas för att analysera förändring. Därför framstår det som ett viktigt begrepp i denna studie, där texter av olika slag kommer att tolkas.

En etablerad diskursordning för gymnasieskolors profilerings- och informationsstrategier skapas och upprätthålls i praktiker där historiskt givna sanningsanspråk upprättas och upprätthålls. En etablerad diskursordning skulle alltså kunna sägas representera den diskursivt organiserade logiken för utbildning. I denna artikel kommer jag att beskriva en lokal utbildningsmarknad för gymnasieutbildning, därefter tydliggöra gymnasieskolornas befintliga profileringskategorier och avslutningsvis använda dessa kategorier för att analysera två olika programbeskrivningar vid en kommunal gymnasieskola.

EN LOKAL UTBILDNINGSMARKNAD

Policyn i den kommun som här studeras är att låta alla elever söka till utbildningar inom två utarbetade samverkansområden. Inom samverkansområdena finns inga restriktioner för elevers gymnasieval. Syftet med samverkansområdena sägs vara att höja gymnasieutbildningens kvalitet genom att öka elevernas valmöjligheter. Om en elev vill söka till en gymnasieutbildning som inte finns inom samverkansområdena, krävs att särskilda skäl anges. Kommunens strävan tycks alltså, i likhet med den nationella utbildningspolicyn, vara att skapa ett rikt utbildningsutbud som syftar till att tillgodose elevernas intressen och önskemål i så stor utsträckning som möjligt (jfr Gewirtz, Ball & Bowe 1995).

Samtidigt kan samverkansområdena ses som en lokal reglering av gymnasievalet, vilket leder tanken till det »gamla» sättet att dela in Sverige i olika regioner. I detta perspektiv brottas gymnasievalet fortfarande med ett informationsproblem. Den förväntan som finns på att gymnasieskolorna profilerar och preciserar sitt utbildningsutbud och att informationen ska finnas tillgänglig för eleverna blir även i nuvarande utbildningssystem till en svårlost fråga att hantera (SOU 1997:107).

Det visar sig vid en granskning av kommunstatistik att få elever, mantalsskrivna i kommunen, väljer att studera på annan ort. De flesta väljer helt enkelt en skola nära hemmet. Inför läsåret 2002/03 är det endast 44 av totalt 734 elever som vid sitt intresseval angett gymnasieskolor utanför hemkommunen. Drygt hälften av dessa elever söker sig till två gymnasieskolor i samverkansområdena som finns på pendlingsavstånd från hemkommunen (Hallin 2003). Detta kan jämföras med Taylors (2002) resultat från England

och Wales. Han menar att det senaste decenniets utbildningsreformer i väldigt liten grad förändrat elevers utbildningsval. Vid en första anblick tycks alltså reformeringen av gymnasieskolan inte ha förändrat elevers valmönster. Den lokala utbildningsmarknaden förändras dock på andra sätt. Framförallt ökar konkurrensen mellan gymnasieskolorna genom en kommunpolitik som tillåter en ökad etablering av friskolor. »Detta konkurrensförhållande kan, trots minskade ekonomiska ramar, innebära en vitalisering av vår egen gymnasieskola.» (Gymnasienämnden i Växjö kommun 1998 s 2)

Under 2002 fanns tre kommunala skolor och fyra friskolor i kommunen. Under 2003 ökar utbudet av friskolor till sju. I de omkringliggande kommunerna i länet fanns det 2003 totalt två friskolor och åtta kommunala gymnasieskolor. Det vill säga att nära hälften av gymnasieskolorna i samverkansområdet finns i den studerade kommunen. Endast två av kranskommunerna kan erbjuda sina elever mer än tio olika nationella program. Följden blir att en hel del elever söker sig till gymnasieutbildningar inom kommunen. Det stora flertalet av dessa börjar i någon av de tre kommunala skolorna. Intressant att konstatera är att närmare 70 procent av friskolornas utbildningsplatser fylls av elever som är mantalsskrivna utanför kommunen.

Samtidigt visar elever hemmahörande i kommunen ett svalt intresse för friskolornas programutbud. Trots att antalet friskolor ökar, är det vid undersökningstillfället bara marginellt fler elever i kommunen som söker detta utbildningsalternativ. Etableringen av friskolor tycks alltså ha liten betydelse för elever som är mantalsskrivna i kommunen. Denna tolkning hittar vi även i en annan studie. »För de flesta elever är valet mellan olika kommunala alternativ av större betydelse än valet mellan kommunal och privat skola.» (Söderström & Uusitalo 2005 s 19)

En stor del av friskolornas etablering i kommunen tycks alltså bygga på ett elevunderlag utifrån. (På senare tid har även elever som är mantalsskrivna i kommunen i allt högre utsträckning sökt friskoleutbildningar.) 2003 sökte cirka 12 procent av kommunens elever till friskolor. 2006 sökte drygt 20 procent av kommunens elever friskolor. Den demografiska rörligheten av elever, från kranskommunerna in till den här studerade kommunen, kan vara en förklaring till att antalet friskolor växer och har möjlighet att etablera sig under framförallt 2000 och framåt.

Jag har här försökt tydliggöra hur det skapats en lokal utbildningsmarknad som i huvudsak är centrerad till den studerade kommunen. Det är här som många elever i samverkansområdena vill genomföra sin utbildning, friskolor önskar etablera sig, och vi kan tala om att gymnasieskolorna konkurrerar om elevernas val. Hall (1999) skriver att den lokala utbildningsmarknaden i första hand formas av elevernas valprocesser och faktiska val. Valprocesserna står i relation till det geografiska utbudet av skolor och program, de socioekonomiska villkoren i regionen etc. Ett stort utbud av skolor med likvärdiga eller delvis likvärdiga program, leder till att elever socialiseras in i ett konsumtionsinriktat valbeteende.

Om konkurrensen är ringa och de olika skolorna på en utbildningsmarknad samarbetar om utbudet, kommer detta att leda till andra utfall av elevers valstrategier (Hall 1999). Min tolkning och beskrivning av den lokala

utbildningsmarknaden för gymnasieutbildning har visat att gymnasieskolor inom samverkansområdena konkurrerar med varandra. Elevernas demografiska rörlighet visar dock på att konkurrensen är som starkast i den studerade kommunen. Detta gäller särskilt mellan friskolor och kommunala skolor. Däremot finns det en inbyggd konsensustanke mellan de tre kommunala skolorna, vad gäller utbildningsutbud. Nästan alla elever med godkända grundskolebetyg som väljer till en kommunal gymnasieskola får sina förstahandsval tillgodosedda. Jag kommer att fördjupa denna diskussion längre fram.

GYMNASIESKOLORNAS PROFILERING

I samband med att konkurrensen om eleverna ökar på den lokala utbildningsmarknaden skapas även ett tryck på gymnasieskolorna att profilera sig. Inom den utbildningsvariation som skapas ska eleverna kunna urskilja de skillnader som finns mellan olika utbildningsalternativ. Persson (1997) menar att alla val handlar om differentiering. Det måste finnas skillnader mellan olika utbildningsalternativ för att det ska vara möjligt att tala om valfrihet. Han skiljer på en horisontell och en vertikal differentiering. Den horisontella differentieringen innebär att elever ska ha likvärdiga möjligheter att välja utbildningsalternativ.

En viktig princip för horisontell valfrihet är att den sker mot bakgrund av likvärdigt tillträde. Inga elever får alltså stängas ute från möjligheten att välja ett speciellt utbildningsalternativ. De olika alternativen konkurrerar på basis av karaktäristika och innehåll. Vi kan se detta inom utbildningssektorn där friskolor och kommunala gymnasieskolor skapar ett urval av program och inriktningar som ungdomarna har att välja ur. Vertikal differentiering uppstår när valet är reglerat och sker på basis av väljarnas ekonomi, status, förmåga etcetera (Persson 1997). Denna typ av differentiering ser vi i samband med att vissa eftertraktade yrkesförberedande program (hantverksprogrammet inriktning frisör) och vissa idrottsutbildningar (riksidrottsgymnasium) sorterar eleverna efter betyg och förmåga. Den nuvarande gymnasieutbildningen baseras på båda dessa differentieringsmekanismer.

I den utbildningspolitiska retoriken (jfr Skr 1996/97:112) är det i första hand kring den horisontella differentieringen som samtalet förs. Det framstår som önskvärt att utöka antalet utbildningsval för eleverna. Gymnasiereformen kan även ses som ett försök att motverka den vertikala differentieringen, genom åläggandet på kommunerna att i högsta möjliga grad tillgodose elevernas förstahandsval (85% på nationella program år 1995). Inte heller får gymnasieskolorna välja elever genom att erbjuda utbildningsplatser på oklara och ej lagstadgade grunder (SFS 1997:1212). Alla ska ha samma möjligheter att komma in på det program som de söker sig till.

Nedan ska vi diskutera den lokala utbildningsmarknadens differentierade utbildningsutbud genom att beskriva gymnasieskolornas profileringsstrategier. Underlaget till denna diskussion kommer från gymnasieskolornas hemsidor, de informations- och reklamfoldrar som delas ut till eleverna samt obser-

vationer av skolledares och lärares presentationer av gymnasieskolornas utbildningsutbud vid så kallade »Öppet hus»-dagar.

De kommunala skolorna

De kommunala gymnasieskolorna tycks ta ett gemensamt ansvar för att erbjuda kommunens ungdomar ett brett utbildningsutbud. Ungdomarna kan välja ett kommunalt alternativ till nästan alla typer av nationella program och inriktningar (Industri- och Barn och fritidsprogrammen genomförs dock inte 2002–06 på grund av bristande elevunderlag). Gymnasieskolorna har över tid etablerat ett samarbete som inte nämnvärt har förändrats av gymnasie-reformerna. Samarbetet baseras på att varje skola riktar sitt utbildningsutbud mot vissa elevgrupper. Vi skulle kunna säga att de kommunala skolorna delat på kakan av nationella program. Varje skola tar därför ansvar för, och producerar olika nationella eller specialutformade program. De kommunala gymnasieskolornas profileringsstrategier på utbildningsmarknaden sker i hög grad mot bakgrund av vilka gymnasieprogram som ges. I kommunen sker detta på följande sätt.

Vid Katedralskolan går cirka 1400 elever på fem olika program: *Estetiskt program* (inriktning Bild & form, Dans, Musik, Teater, Textil) *Naturvetenskapligt program* (inriktning Naturvetenskap, Miljövetenskap, Matematik och Data, Natur och samhälle), *Samhällsvetenskapligt program* (inriktning mot Samhällsvetenskap, Kultur, Språk), *Idrottsprogram* och *International Baccalaureate* (inriktning Samhällsvetenskap, Naturvetenskap).

Katedralskolan har en stark akademisk tradition. På dess webbsida (Katedralskolan 2003) beskrivs den som en av Sveriges äldsta gymnasieskolor med anor från 1200-talet. Detta historiska bildningsarv betonas då en skolledare presenterar skolans profil för föräldrar och elever vid en informationsdag. Katedralskolan försöker utmåla bilden av sig själv som representant för något beständigt och enhetligt där ämneskunskaper betonas.

I linje med denna akademiska profilering lyfter skolledaren fram att cirka 10% av lärarna har genomfört forskarutbildning. Detta sägs borga för en hög kvalitet på undervisningen. Skolledaren påpekar även andra kopplingar till den högre utbildningen. Varje månad bjuder Katedralskolan in en föreläsare från ortens universitet. Mot denna bakgrund framhåller skolledaren att Katedralskolans elever alltid har goda resultat på nationella prov och tester. På Katedralskolans webbsida betonas också att utbildningarnas övergripande ambition är att förbereda eleverna för vidare studier. Där framhålls även att skolan driver ett flertal internationaliseringsprojekt, som möjliggör gymnasie-studier utomlands.

Vid Teknikum finns det ungefär 800 elever på både studieförberedande och yrkesförberedande program. De sex nationella programalternativen är: *El-programmet* (inriktning Elteknik, Datorteknik, Automation), *Energiprogrammet* (inriktning VVS- och kylteknik), *Individuella programmet*, *Naturvetenskapsprogrammet* (inriktning Natur, Biomedicin, Informationsteknik), *Omvårdnadsprogrammet* (inriktningar Allmän profil, Barnsjukvård och omsorg om utvecklingsstörning, Funktionshinder och rehabilitering, Hälso- och sjukvård, Psykiatriskt arbete, Samhällsvetenskaplig profil) och *Teknik-*

programmet (inriktning Bioteknik, Produktutveckling och design, Samhällsbyggande och arkitektur, Informationsteknik).

En skolledare framhåller vid en informationsdag att majoriteten av gymnasieprogrammen har ett innehåll som är riktat mot teknik och naturorienterade ämnen. Detta sägs borga för en god sammanhållning genom att eleverna har en gemensam utgångspunkt för sina studier oavsett program. Att läsa en gymnasieutbildning på Teknikum innebär, enligt skolledaren, att eleven inbegrips i ett kollektivt sammanhang, där gemenskap och elevmedverkan är två centrala aspekter av skolans profil.

På Teknikums webbsida (Teknikum 2003) står att eleverna diskuterat sig fram till de tre slagord (gemenskap, kunskap och stolthet) som ska beskriva skolans anda och inriktning. Gemenskap står för laganda och det goda kamratskap som ska prägla Teknikum. Elevdemokrati är inte bara en pappersprodukt som uttrycks i olika skrivelser. I olika fora finns elevrepresentanter som aktivt deltar i utvecklingsarbete. Kunskap står för skolans kvalité. Teknikums policy är att inget program ska vara en återvändsgränd. Det ska finnas individuella möjligheter att på varje program göra val som leder fram till speciell behörighet för vidare studier på högskola.

I sitt anförande inför blivande gymnasieelever och deras föräldrar säger en skolledare: »Ingen ska behöva gå på Komvux.» Eleverna ska känna stolthet för sin skola. Det ska vara en merit att ha genomfört sin gymnasieutbildning på Teknikum. Utgångspunkten är att alla oavsett programtillhörighet ska ges stort utrymme att välja yrkesbana senare i livet.

På Kungsmadsskolan studerar ca 1 200 elever i företrädesvis olika yrkesförberedande program: *Byggprogrammet* (inriktning Måleri, Husbyggnad), *Fordonsprogrammet* (inriktning Personbilsteknik, Maskin och lastbilsteknik, Karosseri). Eleverna på fordonsprogrammet får tio körlektioner och träning på halkbana betald av skolan. Motprestationen är att eleverna ska ha ett godkänt studieresultat och ett gott uppförande.

Vidare finns *Handels- och administrationsprogrammet*, *Hantverksprogrammet* (inriktning Design och möbler, Frisör, Glas), *Hotell- och restaurangprogrammet* (inriktning Hotell, Restaurang och måltidsservice), *Livsmedelsprogrammet* (inriktning Bageri & konditori), *Medieprogrammet* (inriktning Medieproduktion, Kommunikation och samhälle), *Samhällsvetenskapsprogrammet* (inriktning Ekonomi och Media) och Gymnasiesärskolan.

Utbudet av program pekar mot ett pluralistiskt innehåll. Vid en informationsdag beskriver en skolledare Kungsmadsskolan som ett samhälle i miniatyr, där elever med teoretisk inriktning och yrkesinriktning möts och verkar på samma spelplan. Den sammanhållande länken är att samtliga program har en stark koppling till olika branschorganisationer, vilket sägs borga för en höjning av elevernas anställbarhet efter genomförda studier. »Det lilla samhället som utbildar för det stora» står att läsa på en informationsfolder som delas ut då Kungsmadsskolan har informationsdag. Den skolledare som talar för ungdomar och föräldrar framhåller att Kungsmadsskolan arbetar »skarpt», ute i den verklighet som väntar.

Friskolorna

När friskolornas roll och profilering på den lokala utbildningsmarknaden ska belysas, är det viktigt att hålla i minnet att det framförallt är elever som inte är mantalsskrivna i kommunen som söker till dessa utbildningar. Friskolorna tycks därigenom främst konkurrera med andra friskolor. Konkurrensen totalt sett står i detta fall framförallt mellan olika inriktningar på samhällsvetenskapligt program. Som tidigare nämnts ger två kommunala gymnasieskolor det samhällsvetenskapliga programmet. Mellan friskolorna finns det betydande skillnader. ProCivitas har en inriktning mot idrott och ekonomi, Växjö fria gymnasium framhåller sina inriktningar mot medicin och ekonomi och Tegnérgymnasiet slutligen har en stark inriktning mot språk och kommunikation.

ProCivitas startade år 2000 och definierar sig själv som en privatskola med riksintag. De cirka 200 eleverna betraktas som kunder, vilket anses innebära att elevernas önskemål och ambitioner med sin utbildning tillvaratas på skolan. På skolans webbsida (ProCivitas 2003) framhålls vidare att eleverna därför också får goda möjligheter att påverka sina undervisningsvillkor. Ordning och reda framhålls vara en självklarhet och en viktig förutsättning för goda studieprestationer.

På skolan kan eleverna läsa två specialutformade samhällsprogram med inriktning mot idrott eller ekonomi. För att peka på gymnasieutbildningens exklusivitet betonar ProCivitas i de broschyrer som skickas ut till de blivande eleverna att kopplingen till ledande positioner i näringslivet eller inom idrotten är stark. Bland annat citeras Peter Wallenberg Jr och Hans-Jakob Bonnier, vilka unisont menar att ProCivitas erbjuder unika elitutbildningar.

Skolans elever får genom ett mentorssystem möjligheter att arbeta i nära kontakt med befattningshavare från svenskt näringsliv. I detta sammanhang hävdas också att goda studieresultat bara till delar är en förutsättning för ungdomars integrering på arbetsmarknaden. Än viktigare uppfattas social kompetens och goda kontakter vara. Danande av personliga egenskaper framhålls alltså som en betydelsefull del i undervisningen. Samarbetet och kontakten med företrädare för näringslivet samt skolans sociala aktiviteter (fester, resor etc) bidrar till denna typ av kompetensutveckling.

Växjö fria gymnasium startade i sin nuvarande form 2002, när två separata friskolor slogs ihop till en enhet. På Växjö fria gymnasium studerar cirka 200 elever något av följande program: *Omvårdnadsprogrammet* (inriktning Akutsjukvård och idrottsmedicin, Socialomsorg och äldreomsorg, Utvecklingsstörning och funktionshinder, Somatisk vård, Psykiatrisk vård), *Naturvetenskapligt program* (inriktning Ekonomi, Medicin) och *Samhällsvetenskapligt program* (inriktning Samhällsmedicin, Ekonomi).

På gymnasieskolans webbsida (Växjö fria gymnasium 2003) framhålls att eleverna arbetar i mindre undervisningsgrupper, vilket sägs borga för en förbättrad undervisningskvalité. Eleverna ska ha goda förutsättningar att lära känna varandra och det framhålls som eftersträvänsvärt att en nära kontakt mellan lärare och elever skapas. Eleverna erbjuds en egen arbetsplats med bredbandsuppkoppling i skolans lokaler samt subventionerad körkortsutbildning.

En skollärdare på Växjö fria gymnasium diskuterar vid en informationsdag förhållandet mellan den egna skolan och de kommunala gymnasieskolorna. De kommunala gymnasieskolorna beskrivs som undermåliga. Framförallt är det byråkratin och storskaligheten som ifrågasätts. På Växjö fria gymnasium får eleverna mer studietid, större valfrihet, högre grad av individualisering, bättre kontaktnät med betydelsefulla institutioner i samhället (skolan beskrivs ha ett etablerat samarbete med universitet, landsting och kommun) samt högre grad av föräldradragedverkan i jämförelse med de kommunala skolorna. På samma informationsdag beskriver en föräldrarepresentant Växjö fria gymnasium som »det lilla företagets fördelar gentemot stordriften». På webbsidan (Växjö fria gymnasium 2003) framhåller man också att undervisningen bedrivs i kommunens bästa skollokaler mitt i centrum.

Tegnérgymnasiet är en av kommunens minsta gymnasieskolor med ett begränsat antal studieplatser (max 120). Skolan säger sig sätta litterär begåvning i kombination med humanistiskt och vetenskapligt intresse som ledstjärnor för elevernas utbildning. På gymnasieskolans webbsida (Tegnérgymnasiet 2003) beskrivs två inriktningar inom det samhällsvetenskapliga programmet. Den internationella inriktningen fokuseras på kommunikation, där goda språk- och IT-kunskaper sägs komma att bli betydelsefulla för dem som önskar studera eller arbeta på en alltmer internationell arena.

Den estetiska inriktningen koncentreras innehållsligt till bild, design och formgivning. Som möjliga postgymnasiala utbildningsalternativ anges konst, design, scenografi, textil eller reklam. Det handlar alltså i grova drag om att bilda eleverna genom framförallt språk och estetik. I en alltmer globaliserad värld sägs språkkunskaper och IT vara av stor betydelse.

Profileringen av skolan tar fasta på dessa aspekter av utbildning, men också på skolans litenhet, som borgar för en nära kontakt mellan lärare och elever. Det betonas att eleverna undervisas i små studiegrupper. Skoldemokrati blir därigenom aldrig till en formalitet utan till ett självklart inslag i det vardagliga arbetet.

Det finns avslutningsvis ytterligare en fristående skola i kommunen, nämligen HS Naturbruksgymnasium i Ingelstad. Gymnasieskolan erbjuder eleverna att läsa fyra olika inriktningar på naturbruksprogrammet; naturvetenskaplig-, jordbruks-, häst- och djurvårdsinriktning (HS Naturbruksgymnasium 2003). Undervisningen sägs utgöra av en blandning mellan teori och praktik med profilering mot »Den gröna arbetsmarknaden». HS Naturbruksgymnasium står delvis utanför det konkurrensfält som etableras inom den lokala utbildningsmarknaden. Skolan är den enda som ger naturbruksprogrammet och fyller på detta vis ut övriga gymnasieskolors programutbud.

PROFILERINGSKATEGORIER PÅ DEN LOKALA UTBILDNINGSMARKNADEN

Vi ska nu knyta ihop resonemangen genom att tydliggöra vilka profileringskategorier som gymnasieskolorna använder i syfte att informera och locka till sig elever. Det är viktigt att hålla i minnet att profileringskategorierna är konstruerade mot bakgrund av gymnasieskolornas muntliga och skriftliga infor-

mation. De är baserade på de texter som eleverna möter innan valet till gymnasieskolan sker. Profileringskategorierna handlar därför inte om vad som sker ute på skolorna i form av undervisning. Begreppet profileringskategori används på en analytisk nivå och beskriver vad som i en given historisk tid uppfattas vara ett riktigt och legitimt sätt att informera elever om olika utbildningsalternativ.

Syftet med att »renodla» profileringskategorierna är: (i) Att tydliggöra deras konkurrerande utgångspunkter. Profileringen särskiljer de olika gymnasieskolorna och skapar en innehållslig och formmässig differentiering med vilka eleverna kan jämföra sina intressen och utbildningsaspirationer. Samt (ii) att använda dem som analytiska instrument för att tydliggöra den förändring som sker på utbildningsmarknaden.

Tabell 1. Profileringskategorier inom gymnasieutbildningens lokala utbildningsmarknad.

<i>Profilerings- kategori</i>	<i>Beskrivning/kommentar</i>
<i>Arbets- marknads- orienterad</i>	Profileringskategorin orienterar sig mot verksamheter utanför skolan. Den yrkesförberedande gymnasieutbildningen kan inte på egen hand förbereda eleverna för deras integration på arbetsmarknaden. Gymnasieskolans nära kontakter med arbetsmarknaden och dess branschorganisationer framhålls. Utgångspunkten är att eleverna ska ges kunskaper och färdigheter som är dagsaktuella för de branscher och yrken som utbildningen gäller. Gymnasieskolans kontakter med arbetslivet antas öka elevernas möjligheter till anställning efter gymnasiestudierna.
<i>Näringslivs- orienterad</i>	Profileringskategorin riktar sig till verksamheter utanför skolan. Den studieförberedande gymnasieutbildningen förstärks genom att olika näringslivsföreträdare agerar som mentorer för eleverna. Inom profileringskategorin framhålls vikten av att eleverna under sin utbildningstid får ta del av och vistas i den sociala miljö som näringslivet representerar. Gymnasieutbildningen måste tillhandahålla mer än ämneskunskaper. Eleverna ska via sin gymnasieutbildning etablera sociala kontakter och »socialiseras in» i, ska kunna föra sig i, det sociala sammanhang som de utbildas för.
<i>Akademiskt orienterad</i>	Profileringskategorin står för ett bildningsideal där de vetenskapligt grundade ämnena ska ge eleverna beständiga kunskaper. Kategorin har även ett starkt samband med den utbildningspolitiska retoriken kring kunskapssamhället där allmängiltiga kunskaper och färdigheter utmålas som nödvändiga i medborgarnas liv. Innehållet är starkt kopplat till högre utbildning, elevers förberedelser för högskoleutbildning och till en akademisk bildningskanon med humanistiska och naturvetenskapliga ämneskunskaper.

<i>Marknadsorienterad</i>	Profileringskategorin utgår från läroplanen där olika segment betonas för att skapa innehållsliga nischer (exempelvis ekonomi och idrott). Gymnasieskolorna relaterar sig till utvecklingen på utbildningsmarknaden och dess utbildningsutbud. Ofta använder skolorna olika typer av argument som vi normalt hittar inom varureklamsektorn. Gymnasieskolorna försöker locka eleverna med olika erbjudanden: »Köp det här och du får det här.» Eleven beskrivs få en unik utbildning och sägs få kunskaper och färdigheter som de inte kan få på annat håll. Profileringskategorin baseras på att skolorna handlar framgångsorienterat och målrationalt. Samtidigt förutsätter och konstituerar skolorna eleven som en konsument som också förväntas agera som en sådan. Gymnasieskolorna riktar sig till vissa grupper av elever, de som är speciellt begåvade i exempelvis idrott eller de som har speciella ambitioner inom utbildningen.
<i>Pedagogiskt orienterad</i>	Profileringskategorin utgår från att eleverna ska ha möjlighet att påverka och argumentera för hur deras utbildning ska läggas upp, ofta kopplat till »mikrodemokratier» där beslutsvägarna är korta och flexibla. Elever och lärare arbetar i en nära och jämlik relation. Inom profileringskategorin är gemenskap och samhörighet viktiga aspekter av utbildningen. Eleverna ska i undervisningen tillåtas argumentera och få gehör för sina ståndpunkter.

Notera att gymnasieskolorna ofta använder sig av flera av de ovanstående profileringskategorierna samtidigt! Vi bör också uppmärksamma att det inte finns någon religiös eller könsspecifik profileringskategori på den lokala utbildningsmarknaden (jfr Woods, Bagley & Glatter 1997).

De tre kommunala gymnasieskolorna upprätthåller en möjlighet för elever att välja »nivå av akademisering» för sina gymnasiestudier. Katedralskolans akademiska profil riktas mot studiemotiverade elever som önskar bästa möjliga förberedelse inför högre utbildning. Kungsmadsskolan har en tydlig arbetsmarknadsorienterad profil och riktar sig företrädesvis till elever med ambitioner och förhoppningar om att komma ut i arbetslivet efter avslutade gymnasiestudier.

Teknikum fyller i min tolkning tomrummet mellan de båda andra skolorna. Teknikum betonar förhållandet mellan en arbetsmarknadsorienterad och en akademiskt orienterad profileringskategori med möjlighet för alla elever till ämnesfördjupning. Teknikum har även en tydlig betoning på elevernas inflytande och kan därför också ses utnyttja en pedagogisk profileringskategori i sina informationskanaler ut till eleverna. De kommunala skolornas olika betoning på teoretiska studier är också den starkast särskiljande faktorn i deras profileringsambitioner. Detta kan ses som en kvarleva från tidigare gymnasieorganisation. De tre kommunala gymnasieskolorna har över tid

arbetat samman ett gemensamt utbildningsutbud som täcker in stora delar av de nationella programmen.

En tydlig tendens är att friskolorna önskar skapa och muta in ett eget innehållsområde inom den lokala utbildningsmarknaden (jfr Woods, Bagley & Glatte 1998). I hög grad handlar profileringsambitionerna om att framhålla utbildningens innehåll som särskilt betydelsefull för elevernas framtida studie- och yrkeskarriärer. Friskolorna använder i högre grad än de kommunala skolorna olika typer av ekonomiska erbjudanden för att locka till sig elever.

Denna marknadsorienterade profileringskategori balanseras ofta mot en akademisk profilering, som vi känner igen från Katedralskolan. De olika programalternativen sägs öppna upp för goda valmöjligheter längre fram i utbildningskarriären. Det finns ytterligare aspekter som förenar friskolornas profilering på utbildningsmarknaden. Friskolornas lilla format och därigenom möjlighet till elevinflytande lyfts fram som en viktig pedagogisk vinst.

ProCivitas skiljer ut sig från de övriga genom att också relatera sig till en näringslivsorienterad profileringskategori. I en sammanfattande tolkning av friskolornas profileringsstrategier kan det låta så här:

Den kommunala skolan är för stor och otymplig för att skapa reell valfrihet, samarbetet mellan elever och lärare blir mer levande och aktivt på en mindre skola, skolans kontakter med näringslivet kommer att gagna elevernas framtida möjligheter, på den här skolan får eleverna en unik utbildning etcetera. (ProCivitas 2003)

Hwang (2002) menar i sin analys av propositionstexten (Prop 1988/89:4) att det övergripande syftet med gymnasieskolors profilering är att de ska beskriva vilka undervisningsinnehåll och vilken pedagogisk inriktning som eleverna kan förväntas möta. Ovanstående resultat pekar på att utbildningsmarknadens lokala villkor också skapat utrymme för en marknadsspecifik profileringskategori. Gymnasieskolors profilering handlar i ett sådant sammanhang inte bara om utbildning och pedagogiska mål, utan om annonsering och reklam. Den avslutande analysen kommer att förtydliga denna utvecklingstendens genom att analysera två olika programbeskrivningar på en kommunal gymnasieskola.

SAKLIG OCH OBJEKTIV INFORMATION VERSUS ANNONSERING OCH REKLAM

Ball (1995) menar att marknadsanpassningen av utbildningssystemet har motverkat skolors försök att relatera utbildningsprogrammen till de lokala behoven. Utbildningsföretags vinstintressen får ofta gå före. Det exempel som jag kommer att diskutera här motsäger delvis Balls iakttagelser inom det brittiska skolsystemet, genom att tre kommuner och arbetslivsrepresentanter inom ett samverkansområde försöker bryta det uteblivna söktrycket till Industriprogrammet. De lokala skolaktörerna har tagit fram ett specialutformat program (Kronobergs Produktionstekniska Gymnasium). Mot bakgrund av tidigare resonemang skulle samarbetet å ena sidan kunna tolkas som ett utfall av att branschorganisationer och kommunen ser ett framtida behov

av produktionstekniker. Programmet kan å andra sidan förstås vara en strategisk satsning för att locka till sig fler elever till kommunal gymnasieutbildning. Det mest troliga är att det rör sig om en mix av dessa båda ytterligheter.

I denna avslutande analys kommer jag att jämföra två olika programbeskrivningar. Från Teknikums webbsida (Teknikum 2003a) har jag hämtat beskrivningen av Kronobergs Produktionstekniska Gymnasium och beskrivningen av El-programmet. Det komparativa angreppssättet tydliggör, menar jag, relationen mellan saklig och objektiv information samt annonsering och reklam.

Kronobergs Produktionstekniska Gymnasium

En bild av fyra ungdomar i designade kläder möter läsaren av Kronobergs produktionstekniska gymnasiums (KPG-programmet) programbeskrivning. Framför en räfflad garageport i plåt står två yngre män och spelar »luftgitarr» tillsammans med en tredje man av utländskt ursprung, som pekar ut mot kameran. En kvinna, också hon av utländskt ursprung, står i profil och håller en bärbar dator. Bilden ramas in av följande text:

NU ROCKAR DEN NYA TEKNIKEN LOSS!

Vi söker 30 blivande industristjärnor
Drömjobb väntar

VI TÄNDER STJÄRNORNA!

Bilden följs upp av en beskrivande text:

I höst startar en helt ny utbildning på Teknikum i Växjö i samarbete med Kungsmadsskolan och näringslivet. Den går ut på att få dig som idag är 15 år att bli morgondagens industristjärna.

Kronobergs Produktionstekniska Gymnasium har vi döpt utbildningen till och vi har förstått att produktionstekniker kommer att kunna skaffa det ena drömjobbet efter det andra. Antingen i Sverige eller på den internationella arenan.

Kommunerna Växjö, Alvesta och Lessebo har tillsammans med näringslivet i samma kommuner utformat en helt ny utbildning.

Satsningen är unik i Sverige och resultatet är en kvalificerad teknikutbildning som följer behoven i företagen.

En stor del av studierna förläggs därför också till just företagen i regionen. Här kommer du att mötas av både mentorer och handledare.

Handledaren har du bredvid dig i det dagliga arbetet och mentorn finns som bollplank och en övergripande personlig resurs.

Företagen kommer också att öppna upp för sommarjobb och framtida drömjobb. Mycket hänger på dig själv, vad Du vill.

I Kronoberg har vi många vassa företag inom ultramodern verkstadsteknik. Flera av dem är dessutom världsledande. De gör inte så mycket väsen av sig, därför tror många att de inte heller finns.

*"Att jobba i industrin är varken
tråkigt, smutsigt eller frihetsberövande.
Det är precis tvärt om"*

Du får vara med och utveckla svensk och internationell industri
Du kan jobba och bo utomlands
Du kan göra karriär och tjäna pengar
Du kan få ett kvalificerat jobb med stora valmöjligheter
Du kan påverka ditt jobb och välja mellan olika branscher

Det här är en riktigt bra och användbar utbildning som också ger en bra grund för fortsatta studier om man så känner för det. Att utbilda sig till produktionstekniker är framtiden på många sätt. Vi lovar att ditt val ger både frihet, många karriärmöjligheter och det klirr i kassan som man i framtiden behöver.

Vi vill att du ska bli en av våra första stjärnor. *Välkommen till en helt ny värld!*

Texten ovan använder sig av en mix av profileringskategorier. Det huvudsakliga anslaget är riktat mot en marknadsorienterad och en arbetsmarknadsorienterad profileringskategori. Det finns även inslag av en akademisk profileringskategori. Utbildningen saknar akademiska återvändsgränder, sägs det, där fortsatt lärande på universitet eller högskola är förenligt med den yrkesutbildande intentionen. Eleven kan inom programmets ram välja kurser som vidgar möjligheterna till högskolestudier. Den akademiska profileringskategorin går i linje med Teknikums allmänna betoning på högre studier inom alla program, även de yrkesinriktade.

Arbetsmarknadsprofileringen lyfts fram i texten där »en kvalificerad teknikutbildning följer behoven i företagen». Själva utbildningsmomenten (exempelvis vilka kompetenser som eleverna får efter utbildningen) tonas ner till förmån för den täta relation som varje elev kommer att ha till regionens företag och sina mentorer. Inget tycks vara omöjligt inom ramen för detta program där stora möjligheter att få arbete regionalt, nationellt och internationellt framhålls som stora.

Den marknadsorienterade profileringskategorin i texten byggs kring utbildningens exklusivitet. Detta är en unik utbildning som inte finns på andra gym-

nasieskolor. Programdeklarationens layout kan också jämföras med vilken varureklam som helst:

[S]chools are constructing educational dreams which tap into a whole range of fantasies, some of which are only indirectly connected to education. A large number of schools now distribute professionally produced, multi-coloured, usually glossy brochures, booklets of folders complete with numerous colour photos. These usually depict attractive, happy, busy, often multicultural groups of children actively engaged in learning, play, sport and cultural activities. (Kenway & Bullen 2001 s 128)

Med andra ord närmar sig Teknikum friskolornas användning av en marknadsorienterad profileringskategori. Texten handlar i mångt och mycket om att sälja en handelsvara. Utbildningen blir till en produkt, och eleverna är de som ska förmås konsumera denna. Jag vill lägga fram två argument för att så är fallet:

För det första hämtar tilltalet inspiration från de expanderande karriärvägarna inom musik- och idrottssektorn. Att arbeta som produktionstekniker blir därigenom synkront med att vara artist eller idrottsstjärna där eleven är »den blivande stjärnan» som ska »rocka loss» inom den nya produktionsindustrin. Detta står i kontrast till bilden av det gamla, kollektivt präglade, tråkiga, monotona och instängda industriarbetet, en konstruktion som textproducenterna vill komma bort från. »Att jobba i industrin är varken tråkigt, smutsigt eller frihetsberövande.»

För det andra är tilltalet personligt: »... går ut på att få dig som idag är 15 år att bli morgondagens industristjärna.»

Dessa båda argumentationsgrunder utgår från en marknadsorienterad profileringskategori där individen är utgångspunkt. Vi känner igen argumenten från tidigare analyser i artikeln. Eleverna erbjuds en unik topputbildning med goda framtidsutsikter och valmöjligheter. Den marknadsorienterade profileringskategorin betonar också att utbildningens utfall bygger på ett individuellt ansvar. »Mycket hänger på dig själv, vad Du vill». Den elev som väljer KPG-programmet kommer att tjäna bra med pengar, ha stora valmöjligheter och därför kunna hantera en föränderlig arbetsmarknad på ett flexibelt sätt. Nästa programbeskrivning rör El-programmet (Teknikum 2003b).

El-programmet

Även denna programbeskrivning inleds med en bild. En pojke och en flicka sitter med en bärbar och en stationär dator framför sig. De arbetar med ett kretskort. Pojken har på sig keps och en grå t-tröja med grönt tryck. Flickan har en grön tröja och uppsatt hår. I bildens bakgrund finns hyllor fyllda med elektronisk utrustning. Under bilden står att läsa:

***Det är unga människor
som formar morgondagens teknik.
Var den än finns...***

I en efterföljande text beskrivs programmets innehåll i två kolumner:

**Killar och tjejer – ni behövs
verkligen!**

Det är ni som ska utveckla den nya tekniken och det är ni som ska vara herre över den. De företag som söker personal med bakgrund från Elprogrammet får kompetent personal med en bred, både teoretisk och praktisk, bakgrund. De som går Elprogrammet kommer inte att stå maktlösa när säkringen går eller datorskärmen förblir svart när strömmen slås på. Behovet av elkraft ökar och anledningarna är många. Larm och övervakningssystem, kommunikationsutrustning, datorsystem och produktionsutrustningar precis som all hemelektronik och elektriska fastighetsutrustningar är allesamman beroende av elkraft och elektronik. Dessutom blir tekniken mer och mer komplicerad vilket ytterligare ökar behovet av människor som kan utveckla, installera, handha och utföra service på all utrustning. Det är tjejer och killar från Elprogrammet som kommer att behövas. Programmet ger stora möjligheter till individualisering och i kurserna ingår oftast både praktiska och teoretiska moment.

På Elprogrammet får du också stor material- och utrustningskunskap inom den inriktning du väljer. Samtidigt ger de gemensamma kurserna dig grundkunskaper som behövs oberoende av vilken specialisering du skaffar. Du väljer inriktning först inför årskurs 2. Kännetecknande för samtliga inriktningar är att de ger en god förberedelse för arbetslivet, antingen det handlar om hårda tuffa jobb som installationselektriker på ett brobygge eller utrustningsansvarig på en oljeplattform eller mjuka jobb som programmerare, säljare eller möte med kunder. Om du önskar kan du ge din utbildning en internationell karaktär. Du erbjuds läsa engelska B som tillval och kan spetsa dina språkkunskaper ytterligare med andra språk. Naturligtvis kan den som önskar läsa fördjupningskurser i Matematik och Fysik vilket ger tillgång till ett större antal högskolekurser och program för den som planerar att läsa vidare. Vill du vidare till universitet kan Elprogrammet ge en mycket värdefull praktisk kunskap där du som elev får teorin knuten till praktisk tillämpning.

(Teknikum 2003b)

Den ovanstående texten kan ses som ett exempel på hur traditionell information kring ett gymnasieprogram ofta ser ut inom den kommunala gymnasieskolan. Anslaget är riktat mot ett kollektiv av tekniskt intresserade ungdomar. I grova drag beskrivs också vilka typer av kunskaper som eleverna kommer att ha när de avslutat sin utbildning.

I texten diskuteras även en möjlig arbetsmarknad. Den arbetsmarknadsorienterade profileringskategorin tar inte bara individen som utgångspunkt utan individens relation till samhällelig utveckling. Här handlar profileringen

om ett samhälleligt behov av kompetent arbetskraft som står i förhållande till elevernas möjligheter till anställning. Texten legitimeras alltså utifrån relationen mellan individ och samhälle där eleven genom sitt val av el-programmet innefattas av ett arbetarkollektiv som bidrar till att fylla den samhällsekonomiska efterfrågan på kompetent arbetskraft.

Texten relaterar sig till kunskapssamhället och lyfter fram att elprogrammet inte är någon återvändsgränd utan kan ses som en bra praktisk språngbräda mot vidare studier på universitet eller högskola. El-programmet tar fasta på den klassiska balansgången inom svensk gymnasieskolas utbildningspolicy. Det vill säga att utbildning konstitueras i relationen mellan individ och samhälle (Wallin 1997).

Ett diskursivt brott mellan saklig information och reklam

Min tolkning av de båda programtexterna pekar på att det pågår en kamp inom en och samma pedagogiska praktik. Kampen handlar om vad som kan och bör betraktas som ett legitimt sätt att beskriva ett gymnasieprogram. De båda texterna ovan söker efter institutionell legitimitet på olikartade grunder. Detta innebär i sin tur att det inte finns någon etablerad diskursordning inom gymnasieutbildningen. När en etablerad diskursordning saknas, som i detta fall, kan en social och kulturell förändring var nära förestående (jfr Fairclough 1992, 1995).

El-programmets programbeskrivning kan ses som ett traditionellt sätt att informera elever. Här används en blandning av akademisk- och arbetsmarknadsorienterad profileringskategori, vilket också är en del av Teknikums övergripande profileringsinriktning. Utgångspunkten här är att eleven på ett sakligt sätt ska informeras om vad ett visst utbildningsval kommer att leda fram till i form av framtida livschanser. I framställningen av KPG-programmet utgår producenterna från att utbildning kan behandlas som vilken handelsvara som helst och därigenom också säljas genom god reklam. Införandet av en marknadsorienterad profileringskategori på detta lokala plan innebär att det skapas ett diskursivt brott i vad som tidigare varit ett etablerat sätt för informationsspridning inom den kommunala gymnasieskolan.

Jag vill hävda att KPG-programmets reklamtext bör förstås i relation till de utbildningspolitiska reformer som öppnade upp för kommunalisering, friskoleetablering och elevers ökade valfrihet. När marknadsorienterade och arbetsmarknadsorienterade profileringskategorier förenas i en reklamgenre, skapas en diskursiv legitimitet som uteslutande tar individuellt ansvar och personligt förankrad nyttomaximering som utgångspunkt. Den diskursiva transformationen inom gymnasieskolan förskjuter och omdefinierar alltså även de värden och mål som gymnasieutbildningen ska rymma.

Den diskursiva förändring som diskuterats ovan har stora likheter med Faircloughs (1995) analys av högskole- och universitetsutbildning i England och Wales. Fairclough menar att förskjutningen mot en ökad marknadsstyrning är ett sätt att omskapa den diskursiva hegemoni som råder inom denna praktik. Friskolorna startade denna process och över tid har samma profileringskategori fått legitimitet inom den kommunala gymnasieskolan. Frisko-

lornas profilering blir så att säga till en »diskursiv språngbräda» för den kommunala gymnasieskolan att legitimera sig i förhållande till.

Produktionen av reklamtexter inom den kommunala gymnasieskolan innebär en förstärkning av den lokala utbildningsmarknadens konsumentorientering. Fairclough (1995) har visat på denna process i andra utbildningssystem. Utbildningspraktikerna utsätts därmed för en stark påverkan av det fortgående språkspelet, vilket i sig förskjuter och omdefinierar rådande diskursordning. »[E]ntailing a displacement of ›communicative‹ practices by ›strategic‹ practices, which embody a purely instrumental (modern) rationality.» (Fairclough 1995 s 136)

Den sakliga och objektiva informationen kring ett gymnasieprogram sammanblandas med reklamtexter. Beskrivningen av KPG-programmet kan ses som uttryck för att det skapas marknadsrelationer inom gymnasieutbildningen. Detta förändrar delvis skola och elev-relationen (Blomqvist & Rothstein 2000, Foskett & Hemsley-Brown 2001, Kjellman 2001). Eleverna får en kundposition och förväntas genomföra individuella och nyttomaximerade valhandlingar som gymnasieskolorna kan reagera i förhållande till. Ett rimligt antagande är att dessa förändringar skapar andra typer av integrationsvillkor som ungdomar har att hantera.

AVSLUTANDE FUNDERING

En intressant fråga inför framtiden är vilka profileringskategorier som kommer att etableras och överta informationsspridningen av lokala utbildningsmarknaders totala programutbud. De som appellerar till en reklamgenre och betraktar eleverna som konsumenter på en utbildningsmarknad eller de som håller fast vid en informationsgenre, där utgångspunkten är att beskriva vad ett visst utbildningsval kommer att leda fram till för typer av kompetenser och arbetstillfällen. Om den utveckling som jag försökt peka på kommer att fortgå, förefaller det högst rimligt att den marknadsorienterade profileringskategorin kommer att expandera.

Detta innebär i sin tur att allt mindre av saklig och objektiv information kommer att komma eleverna till del. För den enskilde eleven innebär detta att information om innebörderna av olika utbildningsval, innehållsligt så väl som i relation till arbetsmarknad och högre studier, sammanförs med reklam och annonskampanjer. Detta gör att en redan komplex valprocess försvåras ytterligare, där elever i sina val av gymnasieutbildning kan behöva väga studieintressen mot att exempelvis få en betald körkortsutbildning, utlandsresor eller egen laptop.

Dessa typer av ekonomiskt styrda valprocesser begränsar tveklöst en öppen kommunikation inom gymnasieutbildningen. En fortsatt utveckling i den diskursiva riktning som påvisats kommer sannolikt att utöka den vertikala differentieringen mellan populära och mindre populära skolor. Detta är vad som har hänt i det brittiska utbildningssammanhanget:

[One is] reinforcing a vertical hierarchy of schooling types rather than horizontal diversity. There is therefore a real danger that the outcome will be a system which, far from being variously diffe-

rentiated through the ›free‹ interplay of market forces, is increasingly stratified. (Whitty 2002 s 84)

Den förskjutning som skapats via marknadsorienterade profileringsstrategier kommer avslutningsvis att ställa andra krav på elevernas kompetenser. Eleverna har i ett sådant sammanhang att se igenom de bakomliggande faktorer som i första hand är artikulera i syfte att förmå dem att välja en viss gymnasieutbildning. Hur olika elevgrupper klarar av att hantera denna förskjutning återstår för den pedagogiska forskningen att tydliggöra.

NOTER

1. Utbildningen regleras även av skollag, läro- och nationella kursplaner.
2. Jfr Kjellman (2001), Dovemark (2004), Johnsson (2004) och Skawonius (2005), som diskuterar liknande implikationer av decentraliserings- och valfrihets-reformerna i en grundskolekontext.

LITTERATUR

- Ball, S.J. 1995: Parents, schools and markets: The repositioning of youth in United Kingdom education. *Young*, 3(3), 68–79.
- Blomqvist, P. & Rothstein, B. 2000: *Välfärdsstatens nya ansikte, demokrati och marknadsreformer inom den offentliga sektorn*. Stockholm: Agora.
- Chouliaraki, L. & Fairclough, N. 1999: *Discourse in late modernity – Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh: University press.
- Dovemark, M. 2004: *Ansvar – flexibilitet – valfrihet. En etnografisk studie om en skola i förändring*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- Fairclough, N. 1992: *Discourse and social change*. Oxford: Polity Press.
- Fairclough, N. 1995: *Critical discourse analysis*. London: Longman.
- Gewirtz, S., Ball, S.J. & Bowe, R. 1995: *Markets, choice and equity in education*. Buckingham: Open University Press.
- Foskett, N. & Hemsley-Brown, J. 2001: *Choosing futures. Young people's decision-making in education, training and careers markets*. London: Routledge.
- Gymnasienämnden i Växjö kommun, 1998: *Yttranden över ansökningar om rätt till bidrag för fristående gymnasieskolor*. (DNR 98:66) Växjö: Växjö kommun.
- Hall, V. 1999: Partnerships, alliances and competition – defining the field. I J. Lumby & N. Foskett (red): *Managing external relations in schools and colleges*. London: Sage.
- Hallin, L. 2003: *Elevstatistik*. Växjö: Gymnasieförvaltningen.
- Hill, M. 1998: *Kompetent för »det nya arbetslivet»? Tre gymnasieklasser reflekterar över och diskuterar yrkesförberedande studier*. Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.
- HS Naturbruksgymnasium, 2003: *Ingelstad naturbruksgymnasium*. <http://www.ingelstad.nu/index.htm> (2003.11.18)
- Hwang, S.-J. 2002: Kampen om valfrihet i skolpolitiken. *Utbildning och demokrati*, 11(1), 71–110.
- Johnsson, M. 2004: *Kontrasternas rum – ett relationistiskt perspektiv på valfrihet, segregation och indoktrinerande verkan i Sveriges grundskola*. Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- Katedralskolan, 2003: *Växjö Katedralskola*. <http://www.katedral.vaxjo.se/> (2003.11.17)
- Kenway, J. & Bullen, E. 2001: *Consuming children: Education – entertainment – advertising*. Maidenhead: Open university press.
- Kjellman, A.-K. 2001: *»Hurra för valfriheten»: Men vad ska vi välja?* Stockholm: HLS Förlag.

- Kungsmadsskolan, 2003: *Kungsmadsskolan*. <http://www.kungsmadsskolan.se/> (2003.11.17)
- Lemar, S. 2001: *Kaoskompetens och gummibandspedagogik: en studie av karaktärsämneslärare i en decentraliserad gymnasieorganisation*. (Akademiska avhandlingar, 61) Umeå: Umeå universitet, Pedagogiska institutionen.
- Lund, S. 2006: *Marknad och medborgare: elevers valhandlingar i gymnasieutbildningens integrations- och differentieringsprocesser*. Växjö: Växjö University Press.
- Nilsson-Lindström, M. 1998: *Tradition och överskridande. En studie av flickors perspektiv på utbildning*. Lund: Lunds universitet.
- Persson, A. 1997: *Politiken i krissamhället: studier av politikens reella och virtuella verkligheter*. Stockholm: Carlsson.
- ProCivitas, 2003: *ProCivitas Gymnasium – Sveriges bästa*. <http://www.procivitas.se> (2003.11.19)
- Proposition 1988/89:4. *Skolans utveckling och styrning*. Stockholm: Regeringen.
- Proposition 1997/98:169. *Gymnasieskola i utveckling – kvalitet och likvärdighet*. Stockholm: Regeringen.
- SFS 1997:1212. Skollag.
- Skawonius, C. 2005: *Välja eller hamna. Det praktiska sinnet, familjers val och elevers spridning på grundskolor*. Stockholm: Stockholms universitet, Pedagogiska institutionen.
- Skr 1996/97:112. *Utvecklingsplan för förskola, skola och vuxenutbildning – kvalitet och likvärdighet*. <http://www.regeringen.se/content/1/c6/02/51/99/e7f5b2f6.pdf> (2005.02.15)
- SOU 1996:1 *Den nya gymnasieskolan – hur går det?* Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:1 *Det nya gymnasiet – steg för steg*. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:107 *Den nya gymnasieskolan – problem och möjligheter*. Stockholm: Fritzes.
- Söderström, M. & Uusitalo, R. 2005: *Vad innebär införandet av fritt skolval i Stockholm för segregeringen i skolan?* (Rapport 2005:2) Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering.
- Taylor, C. 2002: *Geography of the 'new' education market: secondary school choice in England and Wales*. Hampshire: Ashgate.
- Tegnérgymnasiet, 2003: *Folkuniversitetet*. <http://www.folkuniversitetet.se/templates/ort.aspx?id=2419> (2003.11.18)
- Teknikum, 2003: *Teknikum.se*. <http://www.teknikum.vaxjo.se/> (2003.11.20)
- Teknikum, 2003a: *Kronobergs produktionstekniska gymnasium*. <http://www.skolweb.vaxjo.se/skola/teknikum/utbildningar/kpgprog.htm> (2003.11.20)
- Teknikum, 2003b: *El-programmet*. <http://www.skolweb.vaxjo.se/skola/teknikum/utbildningar/elprog.htm> (2003.11.20)
- Växjö Fria Gymnasium, 2003: <http://www.vaxjofria.se/> (2003.11.18)
- Wallin, E. 1997: *Gymnasieskola i stöpsleven – då nu alltid: Perspektiv på en skolform*. Stockholm: Liber.
- Whitty, G. 2002: *Making sense of education policy: Studies in the sociology and politics of education*. London: SAGE.
- Woods, P.A., Bagley, C. & Glatter, R. 1997: Diversity, differentiation and hierarchy. School choice and parental preferences. I P.A. Woods, C. Bagley & R. Glatter (red): *Choice and diversity in schooling. Perspectives and prospects*. London: Routledge.
- Woods, P.A., Bagley, C. & Glatter, R. 1998: *School choice and competition: markets in the public interest?* London: Routledge.